

ชื่องานวิจัย : ผลกระทบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงธุรกิจต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาคเหนือตอนบน : กรณีการศึกษาการจัดทำสินค้าเลียนแบบของโบราณ

ชื่อภาษาอังกฤษ : The Impacts of Local Wisdom Transfer on Natural Resource Management in the Upper-Northern Thailand : A Case Study of the Imitated Antique Reproduction.

ผู้วิจัย : รองศาสตราจารย์ ดร.อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ระยะเวลาการวิจัย : กุมภาพันธ์ 2538 - กันยายน 2541

ผู้ให้ทุนอุดหนุน : ทุนอุดหนุนประจำปีงบประมาณ 2537 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

ความเป็นมา

ก่อน พ.ศ 2540 ประเทศไทยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว กลายเป็นปัจจัยสำคัญผลักดันให้ประชาชนในภาคเหนือตื่นตัว และเร่งการผลิตและเสนอสินค้าแบบใหม่ต่อตลาดต่างประเทศ พร้อม ๆ กับการพัฒนาระบบการส่งออกพืชสวน และการอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง ชุมชนหลายแห่งได้เร่งพัฒนาและปรับปรุงผลผลิตการแกะสลักไม้ และจักสาน อันเป็นผลมาจากการถ่ายทอดเรียนรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิม มาจากคนรุ่นก่อน ทั้งจากภายใน และภายนอกชุมชนของตนเอง จนเกิดเป็นรายได้นับร้อยล้านต่อปี จากสินค้าดังกล่าว และสินค้าเลียนแบบของโบราณ ที่มุ่งเทขายส่งออกสู่ตลาดยุโรป อเมริกาเหนือ แอฟริกา ญี่ปุ่น และตะวันออกกลาง โดยขาดการเชื่อมโยงวิถีการผลิตเข้าสัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยา และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จนเกิดภาวะการขาดแคลนไม้ การเกิดผลกระทบด้านภูมิอากาศ และความแห้งแล้งของสังคมในภาพรวม ในขณะที่ชุมชนที่ผลิตสินค้าได้รับผลประโยชน์โดยตรงอย่างมากมาย ดังนั้น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเป้าหมาย การประกอบอาชีพ

ของมนุษย์กับความอยู่รอดของทรัพยากรธรรมชาติความไม่สมดุลกันระหว่าง การผลิตกับการบริโภคที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเกิดผลกระทบต่อกันและกันอย่างรุนแรง

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการคือ เพื่อศึกษาผลกระทบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาคเหนือตอนบน และเพื่อหาแนวทางประสานสัมพันธ์ระหว่างการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุลที่เหมาะสม

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษา เฉพาะในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง เน้นหนักกรณีศึกษาในหมู่บ้านหลุก ตำบลนาคร้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง หมู่บ้านเหมืองลึก ตำบลทาทุ่งหลวง จังหวัดลำพูน และหมู่บ้านถวาย ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ครอบคลุมประชากร 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลภายในชุมชน และภายนอกชุมชนการวิจัยครั้งนี้เน้นหนักการใช้วิธีการเจาะลึก กรณีศึกษาภายใต้กรอบแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างการบริโภคกับการจัดการทรัพยากร อันเป็นผลจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาแกะสลักไม้ และการผลิตสินค้าเลียนแบบของโบราณ โดยทำการศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2538-2541

การจัดเก็บข้อมูล สำหรับการวิจัย ตามประเด็นคำถามต่าง ๆ ประกอบด้วยการสัมภาษณ์ อย่างไม่เป็นทางการ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การศึกษาเอกสาร การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) และการเสวนาระหว่างกลุ่มเป้าหมาย แล้วผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลพร้อม ๆ กับการจัดเก็บข้อมูล แล้วนำมาสังเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยงในภายหลัง

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐาน

ชุมชนบ้านถวาย บ้านหลุก และบ้านเหมืองลึก ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน มีกระบวนการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ดั้งเดิมคล้ายคลึงกัน

ด้วยวิธีการอย่างไม่เป็นทางการ คือ ถ่ายทอดเนื้อหาวิชาการแกะสลักไม้ การผลิตตามความต้องการของตลาด และตรวจสอบคุณภาพผลผลิต จากผู้ถ่ายทอดดั้งเดิมไปสู่สู่ล่ารุ่นใหม่ภายในชุมชน และข้ามชุมชนโดยมุ่งผลการเรียนรู้ และการสืบทอดวัฒนธรรมการผลิตในช่วงแรก และมุ่งผลเชิงพาณิชย์ในช่วงต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบัน โดยมีได้มีความตระหนักถึง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่ควร

2. ผลกระทบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ทั้ง 3 ชุมชน มีศักยภาพในการแข่งขันทางการผลิตและการตลาด ศักยภาพแตกต่างกันตามลักษณะตัวแปรย่อย ได้แก่ผลผลิต การบริหาร บุคลากร หรือช่างฝีมือในการผลิต ช่องทางการติดต่อสื่อสารระหว่างแหล่งวัตถุดิบ นายทุน และผู้ซื้อ การผลิตและการตลาดมีลักษณะเครือข่ายเชิงพาณิชย์ และสร้างรูปลักษณะของชุมชนให้เกิดในสายตาของนักท่องเที่ยวและการส่งเสริมของทางราชการในเชิงวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของทั้ง 3 ชุมชน และระหว่างชุมชนทั้ง 3 กับชุมชนอื่น ในจังหวัดอื่นๆ เช่น เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก และสุโขทัย อยู่ในลักษณะของเครือข่ายเชิงพาณิชย์ อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนนั้น

โครงสร้างสังคมชนบทไทย และระบบเครือญาติมาเป็นองค์ประกอบในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู จนเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในเนื้อหาที่ทั้งสองฝ่ายเป็นผู้กำหนดขึ้น ภายในบริบทของสถานการณ์ และเวลาที่เหมาะสม เนื้อหาความรู้นั้นอาจจะแตกตัวเป็นขั้นตอน จากง่ายไปหายาก หรือจากการใช้สิ่ว ฆ้อน เป็นเลื่อยไฟฟ้า เพียงแต่กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่กล่าวมานั้น ขาดการบูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศ แต่เน้นการใช้วัตถุดิบมาผลิตจนขาดความตระหนักถึงสภาพสูญเสีย และหมดเปลือง ของทรัพยากรที่ส่งผลกระทบต่อสภาพมลพิษ ดินฟ้า อากาศที่เปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วของภาคเหนือตอนบน

แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลายไปแล้ว อันเนื่องมาจากผลพวงของการถ่ายทอดภูมิปัญญา อาจจะดำเนินการได้ทั้งทางกายภาพและ

ทางปัญญา แต่ต้องอาศัยเวลาและความร่วมมือ การมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกี่ยวข้องมาเป็นปัจจัยสำคัญ トラบโดที่คนรุ่นใหม่ในกลุ่มนักธุรกิจ ยังคงเห็นความสำคัญของ "ความต้องการ" (Demand) กับการจัดสินค้าสนอง (Supply) ว่ามีความสำคัญกว่าการเจียดเงินกำไร ไปลงทุนทางด้านสิ่งแวดล้อม การแสวงหาไม้และวัสดุชนิดอื่นมาทดแทนการผลิตแบบดั้งเดิมจากพื้นที่จังหวัดอื่นไม่ใช่ แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่มีความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ศึกษาความเป็นไปได้ถึงการใช้วิธีการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ สอดแทรกเข้าไปในวิถีการผลิต ด้านหัตถกรรมที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสร้างทัศนคติและความตระหนักให้เกิดภายในกลุ่มช่างแกะสลัก และผู้ประกอบการธุรกิจ ให้มีต่อระบบนิเวศและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์การบริหารส่วนตำบล ควรจัดกิจกรรมกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตื่นตัวในด้านการปลูกต้นไม้ใช้สอยทดแทนในบริเวณชุมชน แนวถนน และที่สาธารณะประโยชน์
3. ควรมีการใช้พลังจากเครือข่ายการผลิตและการพาณิชย์ของงานไม้แกะสลักและหัตถกรรม เพื่อเผยแพร่แนวความคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และผลกระทบจากการใช้ไม้ เป็นวัตถุประสงค์ในการผลิตโดยปราศจากความตระหนักและเตรียมการแก้ไขปัญหาล่วงหน้า